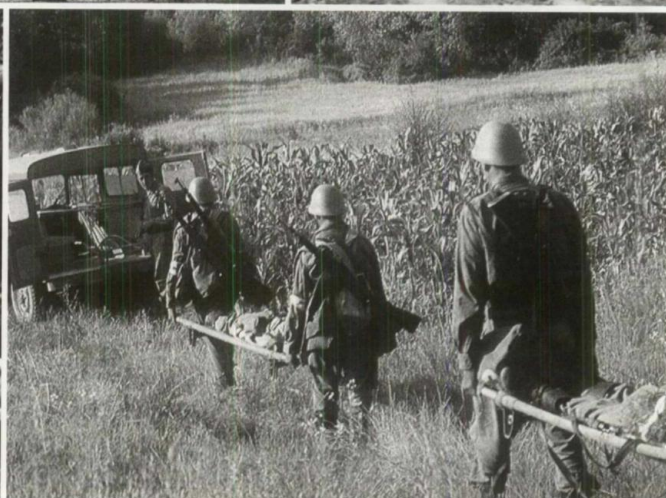

Јубилеј српског војног санитета

НАЈБОЉИ У НАЈТЕЖИМ ВРЕМЕНИМА

Пише Мира ШВЕДИЋ

Сто осамдесет година развоја санитета је веома дуг период неизмерног залагања пожртвованих појединаца, бројних генерација медицинара, али и несебичне помоћи пријатеља и савезника из бројних земаља. Највећи проблеми и најтежи тренуци учинили су све припаднике војног здравства припремљеним да брзо и адекватно реагују у свим ситуацијама и то је део позива војног медицинара који активно преносимо новим генерацијама – каже бригадни генерал др сц. мед. Угљеша Јовичић, начелник Управе за војно здравство.

Развој војног санитета везан је за стварање модерне српске државе. У његов настанак уложили су огроман рад и енергију великани српске медицине – др Емерих Линденмајер, др Карло Белони, др Владан Ђорђевић, др Роман Сондермајер, др Гојко Николиш и многи други. Гледајући на протеклих 18 деценија приметно је једно – српски санитет углавном је био ратни и поратни јер је настанак државе пратила непрекидна борба за независност. Санитет се суочавао са бројним искушењима и опстајао је ојачан знањем и драгоценим новим искуствима, пре свега у области хирургије и превентиве.

Данас српски војни санитет уважавају у свету због мултидисциплинарног приступа и високе стручности у свим гранама медицине, фармације, стоматологије и ветерине, а комплексни хируршки захвати и најновије методе у лечењу били су и остали његов препознатљив знак.

КРОЗ ИСКУШЕЊА РАЗВОЈА

Велико је дело када се ни од чега изгради нешто – од гвардије војска, од шачице лекара санитет, од малих и неугледних зграда савремене болнице. Још веће је дело да то што је ни из чега створено упркос свему траје 18 деценија.

– Најтеже је било направити основу, јер је млада држава Србија била без стручних кадрова и болница. Сви лекари су у почетку били странци, а војни санитет је до 1864. године имао четири лекара. Истина, и војска је у почетку била мала, са око 2.000 вој-

ника. Од те године направљен је први пробој у развоју, кад су примљена још три лекара. Међу њима био је и мој прадеда Стефан. Тек су од половине седамдесетих година 19. века почели да шаљу стипендисте у иностранство, прво појединачно, касније групно. Али све до осамдесетих година 19. века већину лекара чинили су странци – прича др Александар Недок, научни саветник, који се и у 94. години живота врло активно бави историјом српског војног санитета, настављајући тако породичну традицију.

Према његовим речима, друга фаза развоја санитета почиње крајем 19. века, у време када је др Михајло Мика Марковић био начелник санитета. Било је то време процвата српске хирургије.

– До седамдесетих година 19. века готово свака рана се гнојила јер лекари нису знали за асепсу и антисепсу. Тада настаје процват хирургије и код нас, што се показало добрим у балканским ратовима и Првом светском рату. Али форсирање хирургије је направило штету јер се није развијала превентива, посебно хигијена, а војни санитет пре свега служи да чува здравље војника – да не дозволи да се војник разболи. Ту смо заостајали и до 1912. године, када је др Лазар Генчић успео да упути на школовање само пет лекара – тројицу за опште бактериологе и двојицу за хигијеничаре, али су и они по доласку са специјализације, у недостатку кадра, упућени у труп као пуковски лекари. Зато смо и имали страшну епидемију колере у Другом балканском рату и после ње стравичну епидемију пегавца у Првом светском рату.

Доктор Недок наводи да је због недовољно развијене превентивне службе, сиромаштва и неразвијености земље у балканским ратовима умрло око 12.000 војника од колере, а у епидемији три тифуса 1914/1915. око 35.000 војника, скоро толико заробљеника и нико не зна колико грађана, претпоставља се око 200.000.

– До балканских ратова војници нису имали обавезан сапун у ранцу, односно у торбици. Други позив није имао ни чутурице за воду за пиће. Војска је имала нешто покретних апарата за стерилизацију, али су они били рогобатни и тешки за транспорт. То је допринело да се војници заразе пијући воду из реке Брегалнице. Епидемија пегавог тифуса у Првом светском рату се није могла избећи због порушене земље, расељеног становништва, мешања војске, заробљеника и народа. Међутим, херојски је подухват који су лекари извели 1915. године у епидемији тифуса. Величанствено је било њихово саможртвовање. Многи су, иако болесни од пегавца, лечили болеснике до последњег дана, док не падну у кревет и умру. Ја им се дивим – истиче др Недок.

Ратних изазова за санитет на Солунском фронту било је још. Доктор Недок наводи пропусте које је учинила тзв. Међусавезничка противепидемијска комисија, у чијем саставу су били прваци европске превентиве и бактериологије. Због њиховог превида више од половине српске војске, нарочито из Тимочке и Шумадијске дивизије Друге армије, било је упућено ка делу фронта кроз делту Вардара, познатом маларичном подруч-

Првих 180 година

Одредбама изведеним из Устава из 1835. године нормативно је уређена и успостављена организација војносанитетске службе у Србији. || **Након прве регрутације** 2.000 војника установљене су и прве војне болнице – у Крагујевцу, Београду, Пожаревцу, Ћуприји и Чачку. || **Први војни лекари** били су странци – др Карло Пацек, др Емерих Линденма-

јер и др Карло Белони. || **Указом од 30. јула 1839.** за првог штабног доктора (начелника санитета) постављен је др Емерих Линденмајер и тај дан се слави као Дан војног здравства. || **Први војни лекар** Србин био је др Филип Тајсић. Потом су уследили др Сава Петровић, др Владан Ђорђевић и др Михајло Мика Марковић. || **Указом кнеза Алексан-**

дра Карађорђевића од 2. марта 1844. озакоњена је изградња војне болнице у Београду и тај датум се слави као дан ВМА. || **Прва фармакопеја усвојена** је 1863. године захваљујући др Карлу Белонију. Он је заслужан и што су донети и други прописи којима су регулисани битни елементи санитетске службе. || **У првом српско-турском рату** 1876.

године у санитету наше земље било је 60 лекара (19 војних), 10 лекарских помоћника (пет војних), 26 апотекара (један војни), а у другом српско-турском рату 1877. године 64 лекара, 41 лекарски помоћник, 25 апотекара. || **Ослобођењем Ниша 1878.** године формирана је Велика нишка војна болница, садашња Војна болница Ниш, а њен први управ-

ју, и заразило се маларијом. Њихов је пропуст и што нису препознали прве случајеве грипа током пробоја фронта и ослобођења 1918, из којих се развила незадржива епидемија у свету, пандемија, која је убрзо покосила десетине милиона људи.

– Била је велика грешка што су допустили да се војска у тој мери зарази маларијом. Мој деда Јосиф, који је био командир једне пољске болнице у Шумадијској дивизији, за месец дана дао је 2.400 понављајућих инјекција кинина за лечење маларије. Плус у таблетама – каже др Недок.

Други проблем био је, по његовим речима, неодговарајући санитарски транспорт, јер нико није предвидео да ће се војска борити на терену где људска нога није крочила, а камоли тешка санитарска возила. Од четири пољске хируршке болнице предвиђене да приликом пробоја прате напредујуће српске трупе, само је једна успела да се покрене за њима. Та једина права покретна хируршка болница са покретним извором струје, покретним рендген-апаратом и осталим потребним материјалом и опремом која би могла бити узор и у каснијим ратовима била је хуманитарна француско-руска болница принцезе Нарискинове. На француском делу фронта ситуација је била нешто боља, али је и терен био лакши.

Од настанка Солунског фронта и реорганизације српске војске 1916, преко пробоја и ослобођења 1918. па надаље, српска војска, касније југословенска, постала је савремена европска армија, а њен санитет између два рата нарастао је упоредо са развојем државе и повећањем војске.

ОРГАНИЗАЦИЈА

Управа за војно здравство надлежна је за организацију и спровођење здравствене подршке у систему одбране, бави се организацијом лечења на свим нивоима, потом обуком кадра, НИР-ом и учешћем у мултинационалним операцијама. Војноздравствене установе распоређене су на три нивоа. На нивоу ГШ ВС примарну здравствену заштиту обављају санитарска одељења. Други ниво чине војноздравствене установе потчињене Управи за војно здравство – војне болнице Нови Сад и Ниш и Центар војномедицинских установа Београд, а трећи, терцијарни ниво је ВМА. У саставу Управе су Централна апотека и центри санитарске и ветеринарске службе, те војнолекарска комисија.

ИЗЛОЖБА САНИТЕТСКИХ ВОЗИЛА

На изложби постављеној испред свечане сале Дома Гарде на Топчидеру, која је претходила централној свечаности поводом 180 година војног здравства, приказано је, кроз десет историјских тачака, стварање војног санитета. Представљена су различита санитарска возила, која су симболично обележавала напредак ефикасног транспорта и лечења пацијената и рањеника – од макете санитарског воза до савремених возила за санитарски превоз. Приказан је и модул Лаке пољске болнице нивоа 2. Уз та средства стајали су припадници санитета у униформама и обележјима из тих времена, а изложен је и део санитарске опреме.

РАТНИ И ПОСЛЕРАТНИ ПЕРИОД

У 20. веку ратови су долазили и пролазили, односећи жртве. Војни санитет развијао се учећи на грешкама и пратећи савремене токове медицине, али је сваки нови рат доносио и нове изазове. Тако је и санитарска служба у Народноослободилачком рату (НОР), развијајући се на исти начин и у исто време кад и партизанска војска, у почетку била без разрађених принципа рада, без материјалне базе и са веома малим бројем стручних кадрова. Са оснивањем првих партизанских одреда на територији Југославије, формиран је и њихов санитет, а од средине 1944. године, када су почеле велике операције за ослобођење Југославије, партизански санитет постаје јединствена, добро организована, бројна и за тадашње услове савремена санитарска служба.

Оцену рада припадника санитета у НОР-у дао је у једној анализи др Гојко Николић, шеф санитета партизанске војске:

– Формиран је посебан лик партизанског санитарског радника: висока стручна етика, савестан и брижан однос према болесницима, пожртвовање у вршењу дужности, упорност у учењу и стручном развоју.

Бригадни генерал у пензији доц. др Вељко Тодоровић, начелник Управе за здравство ВС од 2007. до 2011, који се годинама бави историјом санитета, појашњава његов рад у послератном периоду. Санитарска служба ЈНА имала је уравнотежено развијене сегменте за дијагностику и лечење, превентивно-медицински рад, научноистраживачку и наставну делат-

Првих 180 година

ник био је др Владан Ђорђевић. || Србија је међу првим државама у свету (после пруског санитета) почела да користи антисептичку методу јодоформом у ратној хирургији. Заслугом др Михаила Марковића 1897. године, за потребе војске, набављен је први рендген-апарат, а он је иницирао и оснивање Пастеровог завода у Нишу 1900. године. || Начелни-

ци санитарске службе од 1903. до 1912. године били су др Димитрије Герасимовић, др Роман Сондермајер и др Лазар Генчић. || Српска војска добија 1. новембра 1909. једну од најмодернијих болница тада на Балканском полуострву – Општу војну болницу на Врачару. || Према подацима српски војни санитет је у балканском рату 1912. године имао 370

лекара (60 санитарских официра и 310 цивилних лекара), међу којима и 21 жену лекара. Било је присутно 16 страних медицинских мисија, а 1913. године 21. || У балканским ратовима наш санитет је једини на Балкану имао три санитарска воза, који су превезли око 110.000 рањеника до позадинских болница. || Србија је у Први светски рат ушла са 409

лекара (25 хирурга), од којих 17 жена, 203 медицинара, 190 апотекара и 60 ветеринара. Поред њих било је 200 лекара из страних мисија и 500 школованих сестара. || Процењује се да је епидемија „три тифуса“ била узрок смрти око 35.000 српских војника, исто толико заробљеника и око 200.000 становника Србије. Међу њима 143 лекара, апо-

ност, развој ратних санитетских средстава и опреме и санитетско снабдевање. Примарна здравствена заштита остваривана је у трупним и гарнизонским амбулантама, секундарна у војномедицинским центрима и војним болницама (Београд, Ниш, Нови Сад, Загреб, Сплит, Пула, Љубљана, Сарајево, Скопље, Подгорица и Мељине), а терцијерни ниво здравствене заштите постојао је на ВМА.

– Почетком осамдесетих година дефинисана је тактика санитетске службе у миру и у ванредним ситуацијама, доктрина ратне хирургије, интерне медицине, неуропсихијатрије, превентивне медицине и санитетског снабдевања. На основу те доктрине организована је масовна обука стручних служби и волонтера, а једним делом обука је реализована кроз наставу на факултетима и у средњим школама – истиче доц. др Тодоровић.

САНИТЕТ У РАТОВИМА ДЕВЕДЕСЕТИХ ГОДИНА

Систем војног здравства био је максимално ангажован на збрињавању повређених припадника система одбране и грађанства у ратним сукобима деведесетих година, од 1991. до 1995, у Хрватској и БиХ. У том периоду били су ангажовани локална цивилна и војна санитетска служба, као и санитетске јединице и установе у Србији и Црној Гори. Велики број рањеника и болесника са територије Републике Српске Крајине и Републике Српске наставио је, после збрињавања у локалним болницама, лечење у војним и цивилним болницама у Србији и Црној Гори. Према речима ге-

Са санитетске показне вежбе „Пролеће 2018“

Пријем војника санитетске службе на ВМА, 2017.

Првих 180 година

текара и ветеринара. || У пролеће 1915. године у Србији је било око 90 ратних војних болница у 52 места од Београда до Битоља. || Прва евакуација рањеника авионима у свету обављена је у Србији 1915. године. Француска аеропланска чета је приликом напуштања Београда борбеним авионом превезла једног тешког рањеника до Ниша. || На

Солунском фронту 1918. године било је 172 лекара (68 лекара активних официра, 86 лекара резервних официра, осам хонорарних лекара, десет грађанских лекара) и 119 медицинара. || Највећи српски ратни хирург тог времена био је др Михаило Петровић. || Због епидемија колере, пегавог, повратног и трбушног тифуса, али и дизентери-

је, маларије и шпанске грознице, од 1912. до 1918, према званичним проценама изгубљено је око 360.000 људских живота. || Побољшава се статус војних апотекара и 1920. године почиње превођење војних фармацеута у официрске чинове. Аптекарски одсек формиран је 1923, а 1928. године један број официра фармацеута упућује се на

школовање у Француску. || До 1923. санитетски официри могли су напредовати до чина пуковника, а тада краљ Александар уводи генералске чинове. || На челу санитетског одсека Врховног штаба од 1941. године и током рата био је др Гојко Николић. Он је поставио и темеље послератног санитета. || Према непотпуним подацима, у борбама

нерала др Тодоровића, рад санитета био је посебно отежан, али и веома ефикасан, у време егзодуса и повлачења становништва са територија на којима је живело до почетка борбених дејстава. Тада су организовани прихватни центри и привремене амбуланте за преглед и лечење болесних и повређених.

На крају 20. века српска држава и санитет проживели су још једно страдање – НАТО агресију. Спремајући се за рад у новонасталим ратним условима санитетска служба обавила је детаљне припреме. Формирано је скоро два пута више хируршких екипа него што их има у миру и обезбеђено је 2.500 болесничких постеља у војним и 48.000 у цивилним здравственим установама, уз могућност проширења капацитета. Хируршке екипе лоциране су у близини очекиваних рејона бомбардовања и борбених дејстава (нарочито на КиМ), обезбеђени су услови за брзу евакуацију ваздушним и копненим путем, санитетске установе попуњене су опремом, потрошним санитетским материјалом и лековима. Успостављена је и одлична координација рада војне и цивилне здравствене службе. Примењиване су строге хигијенске и противепидемијске мере.

Најинтензивнија борбена дејства вођена су на територији Космета, па је тамо био највећи број рањеника. Свака јединица Војске Југославије, чак и издвојени састави и карауле, имала је у свом саставу екипу од једног лекара, медицинске техничаре, болничаре и санитетско возило са возачем, и могла је да пружи хитну и општемедицинску помоћ. Посебну улогу у збрињавању повређе-

Херојски је њоухваћ који су лекари извели 1915. године у епидемији тифуса. Величанствено је било њихово саможртвовање. Многи су, иако болесни од њега, лечили болеснике до последњеј дана, док не паду у кревет и умру.

них имали су КБЦ у Приштини, Војна болница у Нишу и ВМА.

Генерал Тодоровић описује како је после рата, у првој деценији 21. века, текао развој санитетске службе. Цела служба је реорганизована и рационализована – од одељења здравствене заштите у јединицама, преко војних болница и војномедицинских центара до ВМА. Потписан је и реализован уговор са Републичким фондом за здравствену заштиту Републике Србије о лечењу цивилних осигураника на ВМА, у Војној болници Ниш и ВМЦ-у Нови Сад. Основан је Медицински факултет ВМА. Уведено је на десетине нових дијагностичких

МИРОВНЕ МИСИЈЕ

Припадници Управе за војно здравство годишње реализују више од 50 међународних активности у земљи и иностранству. Од 2003. године војни санитет учествује и у санитетским тимовима у мировним операцијама УН и ЕУ. Данас су активни учесници и у мировним операцијама у Сомалији, Малију и Централноафричкој Републици (ЦАР). Најбројнији санитетски тим је у мисији MINUSCA у ЦАР, где је од краја 2014. ангажована војна болница нивоа 2.

и терапијских метода, од којих неке први пут у Србији или региону и интензивиранија је међународна војно-медицинска сарадња са више од 30 држава.

– Данас је санитетска служба реално оцењена и високопозиционирана у савременим светским армијама. Она је веома важан сегмент у војном систему и од њене организованости и функционалности зависи сигурност војске у миру, а поготово у ванредним ситуацијама и рату. Не може се схватити јединство и комплексност војне организације, начин њеног функционисања, систем руковођења и командовања, ако се добро не познаје и не разуме санитет као најхуманији део тог система, веома значајан у миру, али и у ванредним ситуацијама, укључујући и увек могуће ратне опасности. Тога морају да буду свесне све државне и војне структуре, нарочито у Србији, јер када год то није било тако, онда се то лоше одражавало и на санитет и на војску, али и на целу државу – истиче генерал доц. др Вељко Тодоровић.

НАРЕДНИ КОРАЦИ У РАЗВОЈУ

Војноздравствени систем данас чине медицинска, стоматолошка и фармацевтска служба, које обављају функције лечења, превентивне медицине, санитетског снабдевања, наставе и научноистраживачког рада.

– Добра, али и лоша искуства из периода иза нас утицала су на војни санитет који познајемо. Највећи проблеми и најтежи тренуци учинили су све припаднике војног здравства припремљеним да брзо и адекватно реа-

Првих 180 година

1941–1945. учествовало је 3.080 лекара, 492 фармацеута, 1.600 студената медицине, 304 студената фармације и више од 6.000 болничара. Умрло је и погинуло 208 лекара, 33 фармацеута, 287 студената медицине, 17 студената фармације и 3.578 болничарки. || **Партизански хирурзи 1944.** године примењују трансфузије крви, а у партизанским болни-

цама рањеници су први пут лечени пеницилином. || **Први број часописа** „Војносанитетски преглед“ изашао је 1944. године. || **Један од највећих** успеха санитетске службе у послератном периоду је искорењивање маларије на нашим просторима 1965. године. Од те болести у Македонији и на југу Србије, 1946. године, регистровано је 16.000 оболелих

војника. || **Након ослобођења Београда** улогу Централне болнице добија Главна војна болница ВШ НОВЈ, од које је 1950. настала ВМА. || **На ВМА је од 1956.** до 1966. радила Виша школа за медицинске сестре. || **Законом о ВМА** та установа је 1973. године дефинисана као високошколска, научна и здравствена установа. || **Крајем шездесетих го-**

дина трупне амбуланте претворене су у гарнизонске, а за санитетско снабдевање основано је Главно санитетско складиште, које је и производило санитетски материјал. || **Војноздравствене установе од 1974.** године преузимају бригу и о пензионисаним старешинама и члановима њихових породица, а уведени су и једногодишњи систе-

Изложба о развоју санитетске службе поводом 180 година војног здравства

Припадник војног санитета у мисији UNIFIL у Либану, 2014.

Првих 180 година

матски прегледи за старешине старије од 40 година. || **Од 1975. године** у санитетским установама стационарног типа око 40% постелног фонда коришћено је за лечење грађана. || **Изградња нове зграде** ВМА на Бањичком вису завршена је 1981. године. || Центар војномедицинских установа Београд формиран је 1992. године. || **У здравственим уста-**

новама Војске Југославије и Републике Србије, од маја 1991. до децембра 1995. године, лечено је 23.112 рањеника. Поред ВМА (збринула више од 15.000 повређених и оболелих) биле су укључене војне болнице Ниш и Нови Сад и бројне цивилне здравствене установе. || **У НАТО агресији** 1999. године теже и лакше је рањено око 6.000 цивила, од тога

2.700 деце, као и 5.173 војника и полицајаца, а десетак особа се и данас воде као нестали. || **Од 2003. године** медицински тимови почињу да се упућују у мировне мисије у свету. || **Године 2008. потписан** је и реализован уговор са Републичким фондом за здравствену заштиту Републике Србије о лечењу цивилних осигураника на ВМА,

а од 2013. у Војној болници Ниш и ВМЦ Нови Сад. || **Од 2010. године** сваке среде ВМА је дежурна здравствена установа за све грађане Републике Србије. Кроз Центар хитне помоћи ВМА сваке среде прође око 500 пацијената. || **Висока школа ВМА**, основана 2009, прерасла је 2011. године у Медицински факултет ВМА Универзитета одбране.

гују у свим ситуацијама и то је део позива војног медика који активно преносимо свим новим генерацијама – каже бригадни генерал др сц. мед. Угљеша Јовичић, начелник Управе за војно здравство, и истиче да су оданост, висока етичност и хуманост били и остали постулати рада те службе.

Говорећи о наредим корацима у развоју санитетске службе, генерал др Јовичић наглашава да велики јубилеј дочекују са новом опремом и кадровски ојачани пријемом 164 лица. Према његовим речима, наставља се тренд осавремењивања, а на основу Одлуке министра одбране санитет ће бити појачан са нових 120 људи, чији је пријем у току.

– У наредном периоду планирамо да уз помоћ пријатеља из Кине отворимо Центар за традиционалну кинеску медицину на ВМА. У плану је и изградња ургентног блока у Војној болници Ниш, а приближава се и почетак изградње Војног геронтолошког центра на Карабурми, чиме ће бити знатно унапређена здравствена заштита војних осигураника старије доби – каже др Јовичић.

Војни санитет Републике Србије не брине само о здрављу више од стотину хиљада војних осигураника, већ и бројним цивилним осигураницима. Поверење које постоји гради се деценијама на темељима стручности и традиције. Будућност војног здравства требало би да буде светлија од прошлости, а посвећеност раду нових генерација приближна оној кроз историју. Прошлост треба поштовати, а савремене токове свих грана медицине и фармације следити. |